

MƏŞHUR ON QİRAƏT İMAMI VƏ RAVİLƏRİ

Əbülfət VƏLİYEV,

Bakı İslam Universitetinin

Tədris şöbəsinin müdiri,

AMEA-nın M.Füzuli adına

Əlyazmalar İnstitutunun dissertantı

AÇAR SÖZLƏR: *Quran, imam, ravi, qiraət, iman.***КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** *Коран, чтение, десять видов чтения (кираата), курра, имамы кираата.***KEY WORDS:** *Holy Quran, Imams, supporters, reading, faith.*

Səhabələr Məhəmməd peyğəmbərdən (s) müxtəlif qiraət tərzləri öyrənmişdir. Onların arasında bir qiraətlə yanaşı, iki, üç və daha çox qiraət tərzlərini öyrənənlər də vardır. Səhabədən sonra gələn tabiun və ətbəut-tabiin də Quranı təbii olaraq müxtəlif qiraətlərlə oxuyurdular. Çünki onlar da bu oxunuş tərzlərini özlərindən əvvəl yaşamış səhabə nəslindən öyrənmiş və sonrakı nəsle ötürmüşlər. Həmin qiraətləri mənimsəyən qarilər Quran öyrətmək məqsədi ilə müxtəlif ölkələrə gedərək, bildikləri oxunuş tərzlərini tədris etmiş və beləliklə, bir-birindən fərqli qiraətlər meydana gəlmişdir [1, s. 77].

İbnul-Cəzəriyə görə, qiraətin bir şəxsə nisbət edilməsinin mənası budur: “Həmin şəxs ona aid edilən qiraət formasını daha mötəbər saymış, onu çox oxumuş və başqalarına da oxutmuş, ona davam və meyl etmişdir”. Bu nisbət icad, qənaət və ictihad mənalарına gəlməz [2, s. 301].

İmam qiraət sahəsində güvənilən insan deməkdir. Lakin bu ifadə ilə əsasən “yeddi” və ya “on” qiraətin isnad edildiyi qiraət alimləri nəzərdə tutulmuşdur [3, s. 237]. Onların nəql etdiyi oxunuşlara qiraət deyilir. Qiraət imamlarından hər birinin çoxlu ravisi olsa da, onların sayı qiraət formalарına aid yazılmış əsərlərdə məhdudlaşdırılmış və bununla da hər qiraət imamı üçün məşhur iki ravi formalaşmışdır.

Bir qiraət imamının ravilərindən birinin digərindən fərqli olan qiraətinə rəvayət deyilir. Başqa bir tərifə görə, rəvayət bir raviyə aid edilən hər bir ixtilafın adıdır. Ravi isə imamından qiraəti rəvayət edən şəxsdir [4, s. 79]. Beləliklə, ravi dedikdə, bir qiraət imamından qiraəti bir-başa, yaxud vasitəli olaraq nəql edən, nəql etdiyi qiraətin mütəxəssisi olan və güvənilən şəxs nəzərdə tutulur.

1. Nafi. Mədinənin qiraət imamı olan Nafi ibn Əbdürrəhman ibn Əbu Nuaym əl-Leysi əl-Mədənə əslən İsfahandıdır. Təqribən 690-cı ildə Mədinədə doğulmuş və 785-ci ildə orada da vəfat etmişdir [3, s. 237]. Qiraət imamlarının birincisi hesab olunur. Qiraəti mədinəli olan yetmiş tabeindən öyrəndiyi deyilir. Mədinə şəhərində qiraət elmini tədris etmiş və bir çox insanlara öyrətdiyi üçün Mədinənin qiraət imamı sayılmışdır. Qiraətdəki sənədi Abdulla ibn Abbas, Əbu Hüreyrə və Ubey ibn Kəb vasitəsilə mütəvatir (ardıcıl ötürülmüş) olaraq Məhəmməd peyğəmbərə (s) gəlib çıxır [5, s. 617]. Rəmzi (ل) “əlif” hərfidir.

Nafinin qiraəti ən məşhur iki ravisi vasitəsilə dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır:

a) *Qalun*. Əsl adı Əbu Musa İsa ibn Mina əl-Mədəni olan Qalun 737-ci ildə Mədinədə doğulmuş, 835-ci ildə orada da vəfat etmişdir [6, s. 118]. Əslən yunandır və İmam Nafinin ögey oğludur. Qiraəti çox gözəl olduğu üçün müəllimi tərəfindən ona “gözəl” mənasına gələn “Qalun” ləqəbi verilmiş və bu ləqəblə məşhurlaşmışdır [4, s. 107]. O, İmam Nafidən sonra Mədinənin qiraət imamı olmuşdur. Abdulla ibn Ömər (r.a) yunan əsilli cariyəsinin ona saleh kişi mənasında “Qalun” deməsinə görə bu ləqəbi aldığı da rəvayət edilmişdir [7, s. 67]. Qiraət elmindəki rəmzi (←) “bə” hərfidir.

b) *Vərş*. Osman ibn Səid əl-Misri 728-ci ildə Misirdə doğulmuş, 812-ci ildə orada da vəfat etmişdir [8, s. 136]. O, əsasən Vərş ləqəbi ilə tanınmışdır. Ona “Vərş” ləqəbinin verilməsi bəzəndə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bir fikrə görə, çox ağ olduğu üçün ona müəllimi Nafi tərəfindən “Vərş” ləqəbi verilmişdir [4, s. 107]. Digər bir fikrə görə isə, sürətli hərəkət etdiyindən müəllimi onu göyərçinə bənzəyən quş olan “vərşan” ləqəbi ilə çağırmağa başlamış və sonradan bu ad qısaltılaraq “Vərş” kimi formalaşmışdır [6, s. 119]. O, qiraət elmini öyrənmək üçün Mədinəyə gəlib Nafinin yanında oxumuş, sonra Misirə qayıtmışdır. Öz dövründə Misirin “Şeyxül-Qürra”-sı olmuşdur. Rəmzi (↵) “cim” hərfidir.

2. İbn Kəsir. Məkkənin qiraət imamı, əslən iranlı olan Əbu Səid (və ya Əbu Məbəd) Abdullah ibn Kəsir əd-Dəri əl-Məkki 665-ci ildə Məkkədə doğulmuş, 737-ci ildə orada da vəfat etmişdir. Tabeindəndir və Abdullah ibn Zübeyr, Əbu Əyyub əl-Ənsari və Ənəs ibn Malik kimi səhabələrlə görüşmüşdür. İbn Kəsir bir müddətliyinə İraqa getmiş, sonra yenidən Məkkəyə qayıtmışdır. Rəmzi (↶) “dəl” hərfidir [2, s. 315]. Onun iki məşhur ravisi vardır:

a) *Əl-Bəzzi*. Əslən İrandan olan Əhməd ibn Muhəmməd ibn Abdullah əl-Bəzzi 786-cı ildə Məkkədə doğulmuş, orada yaşamış və 864-cü ildə vəfat etmişdir. O, qırx ilə yaxın Məscidül-Haramın müəzzini olmuş, orada imamlıq etmişdir. İbn Kəsirin vəfatından təqribən əlli il sonra dünyaya gələn əl-Bəzzi ondan birbaşa dərs almasa da, ravisi sayılır. Bunun səbəbi İbn Kəsirin qiraətini daha yaxşı şəkildə təmsil etməsidir [6, s. 121]. Onun rəmzi (◊) “hə” hərfidir.

b) *Qunbul*. Əbu Ömər Muhəmməd ibn Əbdürrəhman ibn Xalid ibn Muhəmməd əl-Məxzumi əl-Məkki 811-ci ildə Məkkədə doğulmuş və 904-cü ildə orada da vəfat etmişdir. Mənsub olduğu sülaləyə nisbətə “Qunbul” ləqəbi ilə tanınmışdır [3, s. 240]. Bəzzi kimi o da qiraəti İbn Kəsirdən öyrənmədiyinə baxmayaraq, onun qiraətini yaxşı icra etdiyindən ravilər arasında xüsusi yer tutmuşdur. Onun qiraəti öyrəndiyi şəxslərdən biri də İbn Kəsirin birinci ravisi Bəzzi olmuşdur [6, s. 121]. Rəmzi (◌) “zə” hərfidir.

3. Əbu Əmr. Bəsrənin qiraət imamı Əbu Əmr Zəbban ibn əl-Əla əl-Mazini əl-Bəsri ərəb əsilli olub, 689-cu ildə Məkkədə doğulmuş və 771-ci ildə Kufə şəhərində vəfat etmişdir. O, tələbəlik həyatını Bəsrə, Kufə, Məkkə və Mədinə şəhərlərində keçirmişdir. Xəlil ibn Əhməd və Sibəveyhi onun tələbələrindən hesab olunur. Əbu Əmrin qiraəti Bəsrədən başqa yerlərdə də tanınmış, uzun illər Şam, Hicaz, Yəmən və Misir kimi ölkələrdə geniş şəkildə oxunmuşdur. Hazırda isə Sudan, Nigeriya və bəzi Orta Afrika ölkələrində Əbu Əmrin qiraəti oxunmaqdadır [6, s. 122]. Onun rəmzi (↷) “hə” hərfidir. Əbu Əmrin məşhur iki ravisi aşağıdakılardır:

a) *əd-Duri*. Əbu Ömər Həfs ibn Ömər ibn Əbdüləziz əl-Əzdi əd-Duri əl-Bağdadi 767-ci ildə Bağdadın şərqində yerləşən Dur qəsəbəsində doğulmuş və 862-ci ildə vəfat etmişdir. Do-

ğulduğu yerə nisbət olaraq əd-Duri ləqəbini almışdır. O, Qurani-Kərimin qiraətini öyrənmək üçün Kufə, Bəsrə və Bağdadda bir çox alimlərdən dərslər almışdır. Həm Əbu Əmrin, həm də İmam Kisainin rəvayətlərindən biridir. Kisainin qiraətini birbaşa onun özündən, Əbu Əmrin qiraətini isə Yəhya ibn Mübarək əl-Yəzdidən (851) öyrənmiş və rəvayət etmişdir. Qiraət sahəsində mötəbər və mütəxəssis sayıldığından Əbu Əmrin iki ravisindən biri hesab olunur [3, s. 242]. Onun qiraət elmindəki rəmzi (ط) “ta” hərfidir.

b) *Əs-Susi*. Əbu Şuəyb Saleh ibn Ziyad ibn Abdullah əs-Susi 789-cü ildə doğulmuş, 874-cü ildə isə vəfat etmişdir [3, s. 242]. Susi qiraəti Bağdadda Yəhya ibn Mübarək əl-Yəzdidən, o da Əbu Əmrdən öyrənmişdir. Onun ərəblərin ən çox bəyəndiyi, ən gözəl və Allah Rəsulunun (s) oxunuş formasına daha çox bənzəyən qiraəti oxuduğu rəvayət edilir. Susinin qiraət üslubu sonrakı nəsilə İbnu Cərir və İbnu Cümhur tərəfindən çatdırılmışdır. Qiraətdəki rəmzi (ض) “ya” hərfidir [7, s. 102].

4. İbn Amir. Şam qiraət imamı Əbu İmran Abdullah ibn Amir ibn Yəzid əl-Yəhsubi əslən yəmənli bir alimə mənsubdur, 630-cü ildə (və ya 641) indiki İordaniyada doğulmuşdur. O, doqquz yaşında Şama getmiş və 736-cı ildə orada da vəfat etmişdir. İbn Amir qiraəti Muaz ibn Cəbəl, Əbüd-Dərda və Fədalə ibn Übeyd (r.a) kimi məşhur səhabələrdən öyrənmiş və üçüncü xəlifə Osman ibn Əffan (r.a) Qurani-Kərim oxuyarkən dinləmişdir. Onun əsas qiraət müəllimi isə Osman ibn Əffandan (r.a) Qurani-Kərimi öyrənən Muğirə ibn Əbu Şihab əl-Məxzumi olmuşdur. O, Şamın qazısı olmuşdur.

İbn Amirin qiraətinin həm sənəd, həm də dil baxımından mübahisəli tərəfləri olduğu üçün bəzi qiraət alimləri (məsələn, İbn Xaləveyh) uyğun görmədikləri qiraətləri şaaz qiraətlərlə bağlı əsərlərində qeyd etmişlər. Lakin Zəhəbi və İbnul-Cəzəri kimi böyük alimlər onun qiraətinin doğruluğunu təsdiqləmişlər [6, s. 125-126]. Onun qiraət elmindəki rəmzi (ك) “kəf” hərfidir. Məşhur iki rəvisi aşağıdakılardır:

a) *Hişam*. Hişam ibn Ammar əs-Süləmi əd-Dəməşqi 770-ci ildə Dəməşqdə doğulmuş və 859-cü ildə orada da vəfat etmişdir. O, şamlıların xətibisi, qarisi, mühəddisi və müftisi olmuşdur. Hişam qiraətini İbn Amirdən birbaşa deyil, isnadla rəvayət etmişdir. Rəmzi (ل) “ləm” hərfidir [2, s. 318].

b) *İbnu Zəkvan*. Əbu Əmr Abdullah ibn Əhməd ibn Bəşir ibn Zəkvan 789-cü ildə Şamda doğulmuş və 857-ci ildə orada da vəfat etmişdir. O, əd-Dəməşqi nisbəti ilə tanınır. Qiraət elmindəki rəmzi (م) “mim” hərfidir.

İbnu Zəkvan İbn Amirin qiraətini onun tələbəsi Yəhya ibn Harisin tələbəsi olan Əyyub ibn Təmidən öyrənmişdir. Onun İmam Kisaidən də dörd ay qiraət dərsləri aldığı rəvayət olunur. O, müəlliminin vəfatından sonra Şamın qiraət şeyxi olmuşdur [7, s. 123].

5. Asim. Kufənin qiraət imamı olan Əbu Bəkr Asim ibn Əbun-Nəcud əl-Əsədi Kufədə doğulmuş və 746-cı ildə orada da vəfat etmişdir. İmam Asimin qiraəti Zirr ibn Hübeyş və İbn Məsud, eyni zamanda Əbu Əbdürrəhman Abdullah ibn Həbib əs-Süləmi və Həzrət Əli (ə) vəsitisilə Allahın Rəsuluna (s) gedib çıxır [5, s. 613].

İmam Asimin müəllimləri olan Zirr ibn Hübeyş qiraəti Həzrət Əli (ə) və Həzrət Osman (r.a), əs-Süləmi (r.a) isə Həzrət Osman (r.a), Übeyy ibn Kəb (r.a) və Zeyd ibn Sabitdən (r.a) öyrənmişdir.

İmam Asimin qiraət elmindəki rəmzi (ن) “nun” hərfidir. Onun məşhur iki ravisi aşağıdakılardır:

a) *Şubə*. Əbu Bəkr Şubə ibn Əyyaş ibn Salim əl-Əsədi əl-Kufi 713-cü ildə doğulmuş, 809-cu ildə Kufədə vəfat etmişdir. O, qiraət elmini birbaşa İmam Asimdən öyrənmişdir. Müəllimi ona Zirr ibn Hübeysdən öyrəndiyi Abdullah ibn Məsudun qiraətini öyrətmişdir. Onun çox ibadət edən, sünnəyə bağlı, rıyanı sevməyən biri olduğu və qırx il boyu hər gün bir xətm (Qurani-Kərimi əvvəldən sonuna qədər oxumaq) etdiyi rəvayət edilmişdir [3, s. 246]. Rəmzi (ص) “sad” hərfidir.

b) *Həfs*. Əbu Ömər Həfs ibn Süleyman ibn əl-Muğirə əl-Əsədi 709-cu ildə Kufədə doğulmuş, 796-cı ildə vəfat etmişdir. O, İmam Asimin ögey oğlu olub, onun tərbiyəsi ilə yetişmiş və qiraəti birbaşa ondan öyrənmişdir. Müəllimi Əbu Əbdürrəhman əs-Süləmidən (r.a) öyrəndiyi qiraəti Həfsə öyrətmişdir. O, Bağdad və Məkkədə Qurani-Kərimin qiraətini öyrətmiş və İmam Asimin qiraətini ən yaxşı bilən biri kimi tanınmışdır. Bu gün dünyadakı Qurani-Kərimlərin böyük əksəriyyəti İmam Asimin Həfs rəvayətinə görə yazılır və oxunur. Qiraət alimləri Həfs rəvayətinin Şubə rəvayəti ilə 520 yerdə fərqli olduğunu təsbit etmişlər [6, s. 130]. Onun qiraət elmindəki rəmzi (ع) “ayn” hərfidir.

6. Həmzə. Kufənin qiraət imamı olan Əbu Əmmarə Həmzə ibn Həbib əl-Kufi əz-Zəyyat 699-cu ildə doğulmuş, 772-ci ildə vəfat etmişdir. O, İmam Asim və əl-Əməşdən sonra Kufədə qiraət imamı olmuşdur. Zeytun yağının ticarəti ilə məşğul olduğuna görə ona “əz-Zəyyat” ləqəbi verilmişdir. Yaşına görə səhabələrlə görüşmə ehtimalı daha böyükdür. Onun qiraəti Əbu Muhəmməd Süleyman ibn Mihran əl-Əməş, Yəhya ibn Vəssab, Zirr ibn Hübeyş, Həzrət Əli (ə), Həzrət Osman (r.a) və İbn Məsud vasitəsilə Məhəmməd peyğəmbərə (s) gedib çıxır [4, s. 112].

Qeyd olunduğuna görə, o, Qurani-Kərimi İmam Sadiqə (ə) oxumuşdur. Şeyx Tusi, İbn Nədim onun İmam Sadiqin (ə) səhabəsi olduğunu qeyd etmişlər. O, imam və höccət olmuş, etibarlı və bəsirətli şəxs, zahid, alim, arif biri kimi tanınmış, təkcə qiraətdə deyil, eyni zamanda ərəb dili və hədis sahəsində də məşhurlaşmışdır [9, s. 189]. Onun rəmzi (ف) “fə” hərfidir. İki məşhur ravisi aşağıdakılardır:

a) *Xələf*. Əbu Muhəmməd Xələf ibn Hişam əl-Bəzzar əl-Bağdadi 767-ci ildə doğulmuş, 844-cü ildə Bağdadda vəfat etmişdir. O, “yeddi qiraət” sistemində İmam Həmzənin birinci ravisi, “on qiraət” sistemində isə “Xələful-aşir” (onuncu qiraət imamı) adlandırılır. On yaşında Qurani-Kərimi əzbərləmiş, on üç yaşında isə Quran dərsləri keçməyə başlamışdır. Xələf ibn Hişam İmam Həmzə, İmam Asim və İmam Nəfinin qiraətlərində mütəxəssis olmuşdur. O, qiraəti İmam Həmzədən birbaşa öyrənməmişdir. Ravi olaraq qiraət elmindəki rəmzi (ض) “dad” hərfidir [7, s. 197].

b) *Xəllad*. Əbu İsa Xəllad ibn Xəlid əş-Şeybani 835-ci ildə Kufədə vəfat etmişdir. Çox gözəl Quran oxuduğuna görə Kufə qariləri arasında xüsusi yer tutmuşdur. O, Həmzənin qiraətini Süleym vasitəsilə rəvayət etmişdir. İmam Həmzəni görməsinə baxmayaraq, qiraət sahəsində üstünlüyü və etibarlı olması səbəbilə onun ravilərindən biri seçilmişdir [3, s. 249]. Qiraət elmindəki rəmzi (ق) “qaf” hərfidir.

7. Kisai. Kufənin qiraət imamı olan Əbül-Həsən Əli ibn Həmzə əl-Kisai əl-Kufi İran əsillidir. 737-ci ildə Kufədə doğulmuş və 805-ci ildə Reyin Ranbuyə kəndində vəfat etmişdir.

O, Həməzədən sonra Kufədə qiraət imamı olmuşdur. İmam Kisai hədis elmi, ərəb dili və ədəbiyyatı sahəsində də şöhrət qazanmışdır.

İmam Kisai qiraəti Həməzə ibn Həbib əz-Zəyyat, İsa ibn Ömər, Muhəmməd ibn Əbu Leyladan öyrənmişdir. O, Həməzə ibn Həbibdən qiraət elmini öyrənməsinə baxmayaraq, onunla üç yüz yerdə ixtilaf etmişdir. Bundan başqa, Kufə qiraət imamları kimi, onun qiraətinin də təməlində Kufə müşəfi olmasına baxmayaraq, həmin müşəfə müxalif qiraətlər ortaya qoymuşdur [6, s. 133]. Onun rəmzi (ر) “ra” hərfidir. İki məşhur ravisi vardır:

a) *Əbul-Haris*. Əbul Haris Leys ibn Xalid əl-Bağdadi 854-ci ildə vəfat etmişdir. O, qiraəti birbaşa Kisaidən öyrənmiş və onun ən öndə gələn tələbələrindən biri olmuşdur [3, s. 250]. Rəmzi (س) “sin” hərfidir.

b) *əd-Duri*. O, eyni zamanda İmam Əbu Əmrin birinci ravisi olduğu üçün haqqında yuxarıda ətraflı məlumat verilmişdir. Yeddi qiraəti çox yaxşı bilən Durinin İmam Kisainin qiraətinəki rəmzi (ت) “tə” hərfidir [7, s. 215].

8. Əbu Cəfər. Mədinənin qiraət imamı və tabein nəslinin öndə gələnələrindən olan Əbu Cəfər Yəzid ibn əl-Qaqa əl-Məxzumi əl-Mədəninin doğum tarixi və uşaqlıq dövrü ilə bağlı məlumat yoxdur. O, Mədinədə yaşamış və 747-ci ildə orada vəfat etmişdir. Əbu Cəfər Abdulla ibn Əyyaşın (və ya möminlərin anası Ümmi Sələmənin) azad etdiyi şəxs olmuş və qiraət sənədi bir tərəfdən Abdulla ibn Əyyaş, Abdullah ibn Abbas, Əbu Hüreyrə, Ubey ibn Kəb, digər tərəfdən isə Abdullah ibn Abbas, Zeyd ibn Sabit (r.a) vasitəsilə Allah Rəsuluna (s) gedib çıxır. Uzun müddət Məscidi-Nəbəvidə Quran dərsləri dediyinə görə Mədinənin qiraət imamı kimi tanınmışdır. Qiraət imamlarından İmam Nafi və İmam Əbu Əmr onun tələbələri olmuşlar [6, s. 135]. Rəmzi (جع) “cim-ayn” hərfəlidir. İmam Əbu Cəfərin raviləri aşağıdakılardır:

a) *İsa ibn Vərdan*. Əbul-Haris İsa ibn Vərdan əl-Mədəni Qiraət elmini birbaşa İmam Əbu Cəfər və İmam Nafidən öyrənmişdir. Beləliklə, iki qiraət imamı onun qiraətini təsdiqləmişlər. İmam Nafinin ravisi olan Qalun onun tələbəsi olmuşdur. O, 776-cı ildə vəfat etmişdir. Qiraət elmindəki rəmzi (عع) “ayn-yə” hərfəlidir [7, s. 229].

b) *Süleyman ibn Cəmmaz*. Əbur-Rəbi Süleyman ibn Müslim ibn Cəmmaz əz-Zuhri qiraəti birinci ravi kimi İmam Əbu Cəfər və İmam Nafidən öyrənmiş, hər iki müəlliminin qiraətini oxumuş, lakin daha çox İmam Əbu Cəfərin qiraətinə üstünlük vermiş və nəticədə onun ravisi kimi qeyd olunmuşdur. Mədinə müşəfi ilə digər müşəflər arasındakı fərqlilikləri təsbit etməklə qiraət elmində şöhrət qazanmış Süleyman ibn Cəmmaz 786-cı ildə vəfat etmişdir [6, s. 137]. Onun qiraət elmindəki rəmzi (جأ) “cim-mim” hərfəlidir.

9. Yaqub. Bəsrənin qiraət imamı olan Əbu Muhəmməd Yaqub ibn İshaq ibn Zeyd əl-Hədrəmi 735-ci ildə Bəsrədə doğulmuş və 821-ci ildə vəfat etmişdir. O, Bəsrə məscidində imamlıq etmiş, Qurani-Kərimin tilavəti və ərəb dili dərslərini öyrətmişdir. İmam Yaqub qiraəti Əbul-Munzir Səllam ibn Süleymandan, o isə İmam Asim və İmam Əbu Əmrdən öyrənmişdir. Onun qiraət elmindəki rəmzi (يع) “yə-ayn” hərfəlidir [7, s. 241]. İmam Yaqubun iki məşhur ravisi vardır:

a) *Ruveys*. Əbu Abdulla Muhəmməd ibn əl-Mütəvəkkil əl-Bəsrə qiraəti birbaşa İmam Yaqubdan öyrənmiş və rəvayət etmiş, bu sahədə mütəxəssis və etibarlı alim kimi tanınmışdır. O, 852-ci ildə Bəsrədə vəfat etmişdir [3, s. 253]. Onun qiraət elmindəki rəmzi (سي) “yə-sin”

hərfləridir.

b) *Rauh*. Əbul-Həsən Rauh ibn Abdul-Mumin əl-Bəsri qiraəti İmam Yaqubdan öyrənmişdir. O, hədis elmində də etibarlı rəvayətdən hesab olunmuş və İmam Buxari onun rəvayət etdiyi hədislərə də yer vermişdir. 848-ci ildə vəfat etmiş Əbul-Həsən Rauhun qiraət elmindəki rəmzi (ح) “ha-hə” hərfləridir [7, s. 243].

10. Xələf. Əbu Muhəmməd Xələf ibn Hişam əl-Bəzzar əl-Bağdadi 767-ci ildə doğulmuş, 844-cü ildə Bağdadda vəfat etmişdir. O, eyni zamanda “yeddi qiraət” imamlarından hesab olunan İmam Həmzənin birinci ravidir və Kufə qarilərindəndir. O, yüz iyirmi yerdə İmam Həmzənin qiraətinə müxalif olan rəvayətlərə əsaslanaraq etdiyi tərcihlər nəticəsində İbnul-Cəzərinin qiraət imamlarının tərtibində onuncu qiraət imamı kimi qəbul edilmişdir. Qiraət elmində “Xələful-aşir” ləqəbi ilə tanınır. Onun qiraət elmində rəmzi (خ) “xa-ləm” hərfləridir [7, s. 253]. İmam Xələfin iki məşhur ravisi aşağıdakılardır:

a) *İshaq*. Əbu Yaqub İshaq ibn İbrahim əl-Vərraq əl-Mərvəzi əl-Bağdadi qiraət elmini birbaşa İmam Xələfdən öyrənmişdir. O, qiraət sahəsində mütəxəssis və etibarlı bir şəxs olduğuna görə iki məşhur ravidən biri hesab edilmişdir. O, 889-cu ildə vəfat etmişdir [3, s. 255]. Rəmzi (سح) “sin-hə” hərfləridir.

b) *İdris*. Əbul-Həsən İdris ibn Əbdülkərim əl-Həddad 814-cü ildə Bağdadda doğulmuş və 905-ci ildə orada vəfat etmişdir. Dəmirçilik sənəti ilə məşğul olduğuna görə “Həddad” ləqəbini almışdır. İmam Xələfdən həm onun, həm də İmam Həmzənin qiraətini öyrənmişdir. O, eyni zamanda hədis elmi ilə də məşğul olmuş və etibarlı biri kimi tanındığına görə rəvayət etdiyi hədislərə də önəm verilmişdir. Onun rəmzi (س) “sin-hə” hərfləridir [7, s. 253-254].

Hazırda “Qiraəti-Aşərə” adlandırılan on qiraətdən üçü istifadə edilir. Qalanları isə ancaq bu sahənin mütəxəssisləri tərəfindən öyrənilir və istifadə olunur. Bu gün müsəlmanlar arasında oxunan qiraətlər aşağıdakılardır:

1. Həfs rəvayətinə görə Asim qiraəti. Müsəlmanların böyük əksəriyyətinin oxuduğu və müshəflərin çap olunduğu qiraətdir. Qiraət alimləri bunun səbəbini Asim qiraətinin sənəd baxımından səhih olması ilə yanaşı, Həfs rəvayətindəki sadəlik, Qurani-Kərimdə bir neçə söz istisna, ərəb dilinin qaydaları xaricində oxunuşların olmaması, “imalə”, “işmam” və “təshil” kimi bəzi ləhcələrdən qaynaqlanan, xüsusilə də, ərəb olmayanların çətinlik çəkəcəkləri ünsürlərin yoxluğu ilə izah etmişlər [6, s. 129].

2. Vərs rəvayəti ilə Nafi qiraəti. Bu qiraət Misir istisna olmaqla, Şimali Afrikanın bəzi yerlərində oxunur və müshəflər də həmin qiraətə görə çap olunur. Misirlilər isə Vərs rəvayətini qəbul etsələr də, daha asan olduğu üçün Həfs rəvayətinə üstünlük verirlər [2, s. 312].

3. Əbu Əmr qiraəti. Sudanın ən geniş yayılmış qiraət tərziləri olmaqla bərabər, qismən Misirdə də oxunur. Qurani-Kərim İmam Əbu Əmrin əd-Duri rəvayəti ilə ilk dəfə 1978-ci ildə Sudanda çap olunmuşdur [10, s. 114].

ƏDƏBİYYAT

1. Prof. Dr. Ömər Aslan. Təfsir üsulu. Bakı: “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2008, 216 s.
2. İsmail Karaçam. Kurani-Kerimin Nüzulu ve Kıraatı. İstanbul: M.Ü. İlahiyat fakültesi vakfi yayınları, 5. Baskı, 2016, 438 s.
3. Prof. Dr. Abdurrahman Çetin. Kuran-ı Kerimin indirildiği yeddi harf ve kıraatlar. İstanbul: Ensar neşriyyat, 3. Baskı, 2013, 500 s.
4. İsmail Karaçam. Kıraat ilminin Kuran tefsirindeki yeri ve mütevatir kıraatların yorum farklılıklarına etkisi. İstanbul: M.Ü. İlahiyat fakültesi vakfi yayınları, 2. Baskı, 2013, 242 s.
5. Muhəmməd Əbdül-Əzim əz-Zərqani. Mənahilul-İrfan fi Ulumil-Quran (trc.: Doç. Dr. Halil Aldemir). İstanbul: Beka yayıncılık, 2015, c. I, 638 s.
6. Abdulhamit Birişik. Kıraat ilmi ve tarihi. Bursa: Emin Yayınları, 2. Baskı, 2014, 219 s.
7. Siraceddin Öztoprak. Kuran Kıraatı. Kıraat-ı aşere. İstanbul: Beyan yayınları, 2. Baskı, 2012, 480 s.
8. Ayətullah Məhəmməd Hadi Mərifət. Quranın tarixi. Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2013, 188 s.
9. Hüseyin Cavan Araste. Quran elmləri dərslisi. Bakı: “MİRASNƏŞR”, 2014, 336 s.
10. Ahmed Aliyyul-İmam. Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kuranın 10 kıraatı (trc.: Süleyman Gündüz). İstanbul: İnkılab yayınları, 2010, 253 s.

Абульфат Велиев

**ДЕСЯТЬ ИЗВЕСТНЫЕ ИМАМЫ КИРААТА КОРАНА
И ПЕРЕДАТЧИКИ ХАДИСОВ**

РЕЗЮМЕ

Поскольку кирааты Корана считаются выбором для каждого, с первых же времен его относили к чтецам. Выборы сахабов (р.а.) отмечались такими выражениями, как «Кираат Ибн Масуда, Убай бен Кабина». Отличие видов кираата Корана по его чтецам более точно определялось только после тадвинов и таснифов кираата.

Данная статья посвящена жизни десяти имамов кираата, которые известны как «сахих, мутаватиры или же известные десять имамов». Так как не изучая жизнь, образование и научные уровни этих имамов, невозможно понять причины выбора ими различных вариантов кираата Корана.

Valiyev Abulfat

**WORLD-FAMED TEN IMAMS OF READING AND
NARRATORS**

SUMMARY

As the recitation of Holy Quran was select, from the early time it has been concerned to its readers. When the choosing of supporters (R A) were pointed out the phrases like “the reading of Ibn Masud and Ubey bin Kabin” had been used. The distinctions of reading which concerned to anybody had been specified after the composition and classification of reading.

This article deals with the life of ten İmams who were known as “honest, faithful among the people, and great imams. It is impossible to understand the exact cause of their choosing the difference reading without learning the life of imams, their and the level of scientific knowledge.